

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî

ve

Osmanlı Toplumunda

Hâlidîlik

Çalıştay ve Paneli

(06-07 Kasım 2014)

Bildiriler

EDİTÖR

Yrd. Doç. Dr. Abdulcebbar KAVAK

AĞRI-2016

Yrd. Doç. Dr. Ferzende İDİZ

Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

HAKKÂRÎ VAN VE BİTLİS ÜÇGENİNDE HÂLİDÎLİK

Giriş

Hakkârî ilimiz, Hâlidîliğin ilk neşvu nemâ bulduğu Anadolu topraklarının başında gelir. Burada Hâlidiliğin yayılması Abdullah Şemdînî ve Tâhâ-ı Hakkârî vasıtasıyla olmuştur. Aynı şekilde Hakkârî üzerinden Van ve Bitlis çevrelerine de ulaşmıştır. Van'da Fehim Arvasî ile başlayan Hâlidî gelenek, Fehim Arvasî'nin son halifesi olan Abdulhakim Arvasî'nin 1943 yılında ölmesine kadar devam etmiştir. Abdulhakim Arvasî'nin ölümüyle de son bulmuştur. Bitlis ve çevresinde ise Hâlidîlik, Fehim Arvasî'nin amcası oğlu Sibğatullah Arvasî vasıtasıyla yayılmış ve halifeleri vasıtasıyla günümüze kadar ulaşmıştır.

Hâlid-i Bağdâdî'ye (öl. 1242/1827) nispet edilen ve Nakşbendîliğin bir kolu olan Hâlidîlik, Ortadoğu ve Osmanlı topraklarında hızla yayılan tasavvûfî mekteplerden biridir.¹ Hâlidîlik, Bağdâdî'nin Mekke'ye gönderdiği halifesi Erzincanlı Abdullah Efendi vasıtasıyla kısa sürede Malezya ve Endonezya'ya kadar yayılırken,² öbür yandan Ahmed Ziyâuddîn Gümüşhânevî (öl. 1311/1893)'nin eserleri ile tesir halkalarını daha da genişletmiştir. Öyle ki, ülkemizdeki Nakşîlerin hemen hepsi bu kola mensuptur.³ Daha Bağdâdî hayatta iken, irşâd için İstanbul'a Muhammed Salih adlı talebesini göndermiş, ardından talebelerinden Abdulvahhap Sûsî'yi göndererek buralarda irşâd görevi yapmıştır.⁴ Yeniçeri ocağının kaldırılması ve Bektaşî dergâhlarına Hâlidî şeyhlerin tayin edilmesi, devlet ricâliyle sultanların da bu tarîkata ilgi duyması, Hâlidîliğin önemini artırmıştır.⁵ Tarîkat'ın geniş bir coğrafyaya hızla yayılışında Hakkâri başta olmak üzere Van ve Bitlis illerimizde ikâmet etmiş olan büyük şahsiyetlerin önemli katkısı olmuştur.

1193/1779 senesinde Kuzey Irak'ın Süleymânîye kentine beş mil mesafede bulunan daha çok âlim ve medresleriyle tanınan Karadağ Kasabası'nda⁶ doğup yetişen Bağdâdî, devrin önde gelen âlimlerinden ve müderrislerinden biridir.⁷ Bağdâdî, Tarîkata girip icâzet aldıktan sonra

¹ Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır Yay., İstanbul, 2004, s. 284.

² Bkz., Werner Kraus, "Hâlidîyye Tarîkatı'nın Endonezya'ya Girişi Hakkında Bazı Notlar", çev., Abdurrahman Memiş, *Tasavvuf*, Yıl: 8, Sayı, 18 (Ocak-Haziran), 2007, s. 311-319.

³ Bkz. Kara, *a.g.e.*, s. 294; Hamid Algar, Süleyman Uludağ, "Hâlidîye", *DİA*, c. XV, s. 295.

⁴ Kara, *a.g.e.*, s. 294; Hâlidîliğin İstanbul'da etkisi için bkz., Butrus Abu Manneh, "19. Yüzyıl Başlarında Osmanlı'da Nakşî-Müceddîdilik", çev. Hür Mahmut Yücer, *Tasavvuf*, Yıl: 5, Sayı, 12 (Ocak-Haziran) 2004, s. 265-291; Tozlu, *a.g.e.*, s. 327-330.

⁵ H.Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yay., İstanbul, 2004, s. 262-263.

⁶ Şeyh Muhammed Emin Erbilî, *el-Mevâhibü's-Sermediyye fî Menâkibi's-Sâdati'n-Nakşbendiyye*, sad. Necmuddin Erbilî, tarihsiz, s. 90; Rüya Kılıç, "Osmanlı Devleti'nde Yönetim-Nakşbendî İlişisine Farklı Bir Bakış: Hâlidî Sürgünleri", *Tasavvuf*, Yıl: 7, Sayı, 17 (Temmuz-Aralık), 2006, s. 104; İbrahim Tozlu, *Sâdât-ı Kirâm: Altın Silsile*, Semerkant Yay., İstanbul, 2005, s. 311.

⁷ Bkz., Erbilî, *a.g.e.*, s. 90-91; Kemal Yıldız, "Zâhir-Bâtın Dayanışması: Mutasavvıf Mevlânâ Hâlid İle Fakîh İbn Âbidîn Örneği", *Tasavvuf*, Yıl: 6, Sayı, 15 (Temmuz-Aralık) 2005, s. 126; Butrus Abu Manneh, "*a.g.m.*", s. 266; Tozlu, *a.g.e.*, s. 311.

da medrese ve zâhir ilimlere çok önem atfetmiş, medrese ve âlimlerle iyi ilişkiler kurmuştur. Bu husus, Hâlid-i Bağdâdî ile çağdaş olan büyük fakih Muhammed Emin İbn Abidîn (öl.1252/1836)'nin⁸ samimi diyalog ve birlikteliklerinde de açıkça görülmektedir.⁹ Böylece Hâlidîlikle beraber medrese ile tekke iç içe yaşamış ve bu gelenek, Bağdâdî'den sonra da halifeleri tarafından sürdürülmüştür.

Bu sıkı bağ münasebetiyle tarîkatın, medrese çevrelerinde yayılması kolay ve hızlı olmuştur. Bu da medrese ve medrese âlimlerine derin saygı duyan bölge halkı arasında ilgi ve alakayı artırmış ve tarîkatın yayılmasını hızlandıran bir etken olmuştur.

Bu girişten sonra, Hâlidîliğin söz konusu üç ilimizde yayılması ve tanınması hakkında bilgi vermeye geçebiliriz.

1. Hâlidîliğin Hakkâri ve Çevresinde Tanınıp Yayılması

Yukarıda da ifâde edildiği gibi, Hâlidîliğin, Doğu Anadolu Bölgesi'ne Hakkâri üzerinden girdiğini görmekteyiz. Bölgeye bu tarîkatı getirip yayan Hâlid-i Bağdâdî'nin halifeleri Seyyid Abdullah Şemdînî (öl. 1228/1813) ve yeğeni Seyyid Tâhâ-ı Hakkârî (k.s.) (öl. 1269/1853) olmuştur.¹⁰

⁸Hayatı hakkında bkz., Muhammed Alâuddin b. Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Hâşiyetü Kurretü 'uyûni'l-ehyâr tekmiyetü Reddi'l-muhtâr*, (*Reddü'l-muhtâr*'la birlikte), Dâru-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut 1994, c. 11, s. 8-16; Ahmet Özel, "İbn Âbidîn Muhammed Emin", *DİA*, İstanbul 1999, c. 19, s. 292-293.

⁹ Geniş bilgi için bkz., Yıldız, "*a.g.m.*", s. 123-136.

¹⁰ Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: 19. Yüzyıl*, İnsan Yay., İstanbul, 2003, s. 328; Tozlu, *a.g.e.*, s. 346-352.

Hâlid-i Bağdâdî ile ilk tanışan ve ona intisab eden, Seyyid Abdullah Hakkârî olmuştur. Abdullah Şemdînî, Hâlid-i Bağdâdî talebeleri arasından temayüz ederek ondan hilâfet ve icâzet alanların üçüncüsü olmuştur. İcâzet aldıktan sonra Hakkârî'nin Şemdinli ilçesinin Nehri (Bağlar) köyünde ikâmet edip burada vefatına kadar irşâd görevini sürdürmüştür. Böylece Hakkârî ve çevresinde söz konusu tarîkat, bu zât vasıtasıyla tanınmaya ve yayılmaya başlamıştır.¹¹ Tâhâ-ı Hakkârî'nin Hâlid-i Bağdâdî ile tanışması da amcası vasıtasıyla olmuştur. Seyyid Abdullah Şemdînî hayatta olduğu müddetçe irşâd görevini bizzat kendisi sürdürmüştür.¹²

Hâlidîliğin bu bölgede asıl yayılması ise, Seyyid Abdullah Şemdînî'nin vefatından sonra onun yerini alan Tâhâ-ı Hakkârî vasıtası ile olmuştur. Bu zâtın şöhreti kısa sürede Hakkârî, Van ve Bitlis çevrelerinde olduğu gibi, İran, Mısır ve Kafkasya'ya kadar yayılmıştır. Onun İran şahıyla ilişkileri Osmanlı açısından da faydalar sağlamıştır.¹³ Tâhâ-i Hakkârî'nin vefatından sonra buralarda Hâlidîlik, yerine halife tayin ettiği kardeşi Şeyh Salih ile devam etmiştir.¹⁴

Tâhâ-ı Harirî (öl. 1292/1875), Hacı Hakkârî, Süleyman Berâdestî, Fehim Arvasî (öl.1313/1895), Şeyh Salih, Muhammed Küfrevî ve Sıbğatullah Arvasî (öl.1287/1870) gibi önemli halifeler yetiştiren Tâhâ-ı Hakkârî vefat ettiğinde halifeleri vasıtasıyla Hâlidîlik, geniş bir

¹¹ Bkz., Yücer, *a.g.e.*, s. 691; Abdurrahman Memiş, "Hâlid-i Bağdâdî'nin halifeleri", *Uluslararası Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Sempozyumu*, Van, 2010, s. 168.

¹² Bkz., Yücer, *a.g.e.*, s. 691.

¹³ Bkz., Yücer, *a.g.e.*, s. 691.

¹⁴ M. Şefik Korkusuz, "Seyyid Tâhâ-i Hakkârî (Nehri)", *Uluslararası Tâhâ-i Hakkârî Sempozyumu*, Hakkârî, 2013, s. 158.

coğrafyaya yayılmıştı.¹⁵ Bu yayılmadan Hakkâri kadar Van ve Bitlis de nasibini almıştır.

2. Hâlidîliğin Van ve Çevresinde Tanınıp Yayılması

Van ve çevresinde Hâlidîliğin asıl yayılıp tanınması, Tâhâ-ı Hakkârî'nin halifelerinden Şeyh Fehîm Arvasî (k.s.) vasıtalarıyla olmuştur. Bu zâtın irşâdlarıyla kısa sürede Hâlidîlik Van ve çevresine yayılmış ve o zamana kadar bölgede hâkim tarikat olan Kâdirîlik adeta ikinci planda kalmıştır.

1241/1825 yılında, O zamanlar Van'ın Gevaş ilçesine bağlı bir bucak; şimdi ise Van'a bağlı bir ilçe olan, Bahçesaray (Müküs)'ün Arvâs Köyü'nde dünyaya gelen Fehim Arvasî, 1313/1895 yılında yine aynı yerde vefat etmiştir.¹⁶ O da diğer Hâlidî şeyhleri gibi zâhirî ilimlerde icâzet almıştır.¹⁷

Fehim Arvasî (k.s.), amcası oğlu, Gevs-ı Hizanî (k.s.) diye bilinen Şeyh Sıbgatullah Arvasî vasıtasıyla, Hakkârî'nin Nehri ilçesine giderek, Tâhâ-ı Hakkârî'ye intisab etmiş ve orada kemâle ermiştir.¹⁸ Şeyh Tâhâ-ı Hakkârî'nin emri üzerine Arvâs'a dönmüş ve Arvâs Medresesi'ni yeniden imâr ederek tasavvufî eğitim yanında talebelere ilim öğretmiştir.¹⁹

¹⁵ Yücer, *a.g.e.*, s. 328.

¹⁶ Bkz., *Van Vilayet Salnamesi 1315* (Çev. Osman Güven, Salih Allahverdi); Acar Matbaası, Ankara, 1995, s. 79 ; Mustafa Necati Bursalı, *İstanbul ve Anadolu Erenleri*, Çelik Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 463; Aydın Talay, *Bizim Eller Van*, Acar Matbaası, Ankara, 1998, s. 210; *Van Kütüğü*, Heyet, Türk Hava Kurumu Matbaası, Ankara, 1992, s., 177-178.

¹⁷ Daha fazla bilgi için bkz., Ferzende İDİZ, *Van ve Çevresinde Yaşamış Mutasavvıflar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, dan, Abdulhakim Yüce, Van, 2000, s. 80-85.

¹⁸ Abdullatif Uyan, *Menkıbelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, Berekat Yayınevi, İstanbul, 1983, c. II, s. 771; *Evlîyalar Ansiklopedisi*, c. IV, s. 150-151; Talay, *a.g.e.*, s. 211.

¹⁹ Bursalı, *a.g.e.*, s. 463; *Evlîyalar Ansiklopedisi*, c. VI, s. 155-156.

Fehim Arvasî'nin irşâd yeri Arvâs merkez olmak üzere Van bölgesi olmuştur. Bu anlamda Hâlidîliği Van'da asıl tanıtan ve yayan kişi odur. Hacıbekir Kışlasına ismini veren zatın kızı Gülizar hanımla evlenmesi üzerine Hacı Bekir Bey, Şabaniye Mahallesi'nde Fehim Arvasî (k.s.) için, bir ev ve bir cami yaptırmıştır. Sonra bu caminin yanına bir de medrese ilave etmiştir. Bu külliyyede ders ve irşâd vazifesini yürüten Fehim Arvâsi'nin ders halkasında birçok âlim ve gönül ehli insan yetişmiştir. Van'da Sofu Baba olarak bilinen ve halen adına bir cami bulunan zât da bu külliyyede, Fehim Arvasî'nin sohbetlerinde yetişenlerdendir.²⁰

Fehim Arvasî (k.s.) ve talebeleri vasıtasıyla Van'da hızla yayılan Hâlidîlik, onun vefatından sonra, bir müddet oğlu ve halifesi Muhammed Emin (öl.1316/1898) vasıtasıyla yayılmasını sürdürmüştür.²¹ Onun da vefatından sonra Başkaley'i irşâd merkezi yapan Fehim Arvasî'nin diğer halifesi Abdulhakim Arvasî (öl.1362/1943)vasıtasıyla devam etmiştir.²² 1915 olayları nedeniyle ailesiyle beraber İstanbul'a göç etmek zorunda kalan Abdulhakim Arvasî'nin²³ geride bıraktığı tek halifesi olan Muhammed Sıddık (k.s.) vasıtasıyla Van'da bu tarîkat yayılmasını sürdürmüştür. Ancak Abdulhakim Arvasî'nin bu halifesi de daha kendisi hayatta iken Ermeniler tarafından şehit edilmiştir.²⁴ Böylece bu kanalla gelen tarîkatın Van'da yayılması maalesef durma noktasına gelmiştir.

²⁰ Ahmed Faruk, *a.g.e.*; s. 331-333; *Evliyalar Ansiklopedisi*, c. VI, s. 164.

²¹ Bkz. İdiz, *a.g.e.*, s. 90-93.

²² *Van Vilayet Salnamesi 1315*, s., 79; *Evliyalar Ansiklopedisi*, c., VI, s., 175.

²³ Daha fazla bilgi için bkz., Nihat Azamat, "A.Hakim Arvasî" md., *DİA*, İstanbul, 1988, c. I, s. 211; Sadık Albayrak, *Yürüyenler ve Sürünenler*, Medrese Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 160-164; N. Fazıl Kısakürek, *Son Devrin Din Mazlumları*, Büyük Doğu Yay., İstanbul, 1993, s. 327.

²⁴ Uyan, *a.g.e.*, c., I, s. 50-51

Fehim Arvasî'nin yolunu takip eden Abdülhakim Arvasî de 1915 yılında baş gösteren Ermeni zulmünden kaçarak önce Musul ve Erbil'e daha sonra da Adana, Eskişehir ve Bursa'ya, nihayet 1919 yılında İstanbul'a sığınmak zorunda kalmıştır. Burada Kaşgari Tekkesi'ne yerleşerek Sülaymaniye'de dersler vermiştir. 1930 yılındaki Menemen olaylarından sorumlu tutularak tutuklanmıştır. Bu davadan beraat eden Arvasî, 1943'te tekrar tutuklanmıştır. Bir müddet İzmir'de bir otelde göz hapsinde tutulduktan sonra Ankara'ya gitmesine izin verilmiş ve 1943 yılında burada vefat etmiştir. Cenazesinin İstanbul'a götürülmesine izin verilmediğinden Bağlum Köyü yakınlarında defnedilmiştir.²⁵ Böylece Abdülhakîm Arvasî ile devam eden bu silsile vefatıyla son bulmuştur.

3. Hâlidîliğin Bitlis ve Çevresinde Tanınıp Yayılması

Bitlis ve çevresinde Hâlidîliği yayan asıl isim Fehim Arvasî'nin amcası oğlu Şeyh Sıbğatullah Arvasî (k.s.) olmuştur. Bahçesaray'ın Arvâs Köyü'nde dünyaya gelen Sıbğatullah Arvasî, 1287/1870 yılında Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı Gayda Köyünde vefat etmiş olup, kabri halen ziyaret edilmektedir. Tâhâ-ı Hakkârî'nin halifelerinden olan Sıbğatullah Arvasî (k.s.), “Gavs’ül A’zam”, “Gavs-ı Hizanî” veya “Gavs” lakaplarıyla meşhur olmuştur.²⁶

Küçük yaştan itibaren ilim tahsiline başlayan Sıbğatullah Arvasî (k.s.), 1245/1829 tarihine kadar islâmî ilimler ile meşgul olmuştur. Bu tarihte Van'da bulunan Şeyh Muhyiddin (öl. ?)'nin sohbetiyle müşerref olup ondan tarîkat almıştır. Bu durumu, Şeyhi vefat edinceye kadar

²⁵ Hamid Algar, *Nakşibendilik*, İnsan Yay., İstanbul, 2012, s. 212.

²⁶ Hâlid Ölekî, *Minah*, (Ter. Yahya Paki), Er-Tu Matbaası, İstanbul, 1982, s. 11; *Evlîyalar Ansiklopedisi*, c., X, s. 404.

devam etmiştir. Daha sonra Hâlid-i Bağdâdî'nin halifelerinden Cizre'li Şeyh Hâlid (öl.1255/1839)'in yanına gitmiş, bu zatın vefatına kadar hizmet emiştir. Hâlid-i Cizrevî'nin vefatından sonra halifesi olan Salih Sipikî (öl.1269/1852)'nin yanına gitmiş ve ondan hilafet almağa hak kazanmıştır.²⁷

1256/1840 yılında Gavs, Tâhâ-ı Hakkârî'ye gidip O'nun hizmetine girmiştir.²⁸ Seyyid Tâhâ (k.s.)'nın huzurunda kemâle eren Sıbğatullah (k.s.), Tâhâ-ı Hakkârî'den hilafet aldıktan sonra, şeyhinin isteği ve emri üzerine, Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı Gayda Köyü'nde irşâd faaliyetlerini yürütmüştür.²⁹

Bitlis çevresinde hizmet veren bu zat vasıtasıyla Hâlidîlik, bölgeye yayılmıştır. Birçok halife yetiştirmiştir. Bu halifeler vasıtasıyla o bölgede Hâlidîlik günümüze kadar devam edegelmiştir. Bilinen halifeleri şunlardır:

1. Bahâuddîn Hizânî (oğlu)

2. Hâlid Ölekî (Gavs'ın hikmetli sözlerini barındıran *Minah* isimindeki kitap bu zat tarafından yazılmıştır)

3. Abdurrahmân Meczûb

4. Seydâ Abdurrahmân-ı Tâğî (öl.1304/1886).³⁰ Gavs'ın vefatından sonra bölgede tarîkat bu zâtla devam etmiştir. Seydâ Abdurrahmân-ı Tâğî'nin yetiştirdiği Şeyh Muhammed Sami Erzincanî (öl.1330/1912),

²⁷ Muhammed Ziyâuddîn,; *İşaretler*, haz., Mehmet Ildırar-Ali Okur, Umran Yay., İstanbul, 1989, s. 31; Ölekî, *a.g.e.*, s. 9-11; *Evliyalar Ansiklopedisi*, c., X, s. 404

²⁸ Ölekî, *a.g.e.*, s. 10.

²⁹ *Nakşibendi Şeyhlerinin Mukaddes Sözlere*, Heyet, (Haz. Salih Uçan), Akpınar Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 1650; *İslâm Alimleri Ansiklopedisi*, Heyet, İhlas Matbaacılık, İstanbul, c. XVIII, s. 212-213.; Ahmed Faruk, *Eshab-ı Kiram*, Hakikat Yayınları, İstanbul, 1996, s. 395; *Evliyalar Ansiklopedisi*, c. X, s. 405.

³⁰ *Minah*, s. 14.

Şeyh Molla İbrahim Çokreşi, Şeyh Halil Çokreşi, Şeyh Mustafa Bitlisî, Şeyh Süleyman Bitlisî, Şeyh Yusuf Bitlisî, Şeyh Abdülhâdi Çarçahî, Şeyh İbrahim Bulanıkî, Şeyh Seyyid Tahir Aberî, Şeyh Molla Ahmed Taşkesenî, Şeyh Molla Abdullah Hizânî, Şeyh Abdullah Nurşinî, Şeyh Reşid Nurşinî, Şeyh Seyyid Siirdî, Şeyh Abdülkahhar Siirdî, Şeyh Abdülhakim Siirdî, Şeyh Abdülkadir Melakendî, Şeyh Yusuf Hınısî, Şeyh Fethullah Verkânîsî (öl.1317/1899) gibi halifeler vasıtasıyla Hâlidilik hızla çevreye etkili bir şekilde yayılmasını sürdürmüştür. Ölümünden sonra Bitlis'te tarîkat, bu zâtın halifelerinden Şeyh Fethullah Verkanîsî (k.s.) ondan sonra halifesi Şeyh Diyâuddîn Nûrşinî (öl.1342/1923) vasıtasıyla devam ede gelmiştir.³¹ Bu zâtın halifelerinden Ahmed Haznevî (öl.1369/1949)'nin halifesi Abdülhakim Bilvânîsî (öl.1392/1972) olup, onun da halifesi Menzil şeyhi Muhammed Raşîd (öl.1993)'in halifesi Abdalbaki Efendi'dir. Günümüzde bu zâtın vasıtasıyla bir silsile Adıyaman çevresinde devam ederken, bir diğeri de Nûrşin sülalesi ile hala varlığını sürdürmektedir.

Sonuç

Tekkenin yanı sıra medrese öğretimini de yürüten Hâlidî şeyhlerinin hemen hemen hepsi aynı zamanda medreseden de icâzetli kimseler arasından çıkmıştır. Bu gelenek halen devam ede gelmektedir. Bu da tarîkatın medrese çevrelerinde ve medreseye saygı gösteren bölge halkı arasında hızlı yayılmasını sağlayan bir faktör olmuştur. Nitekim Hakkâri, Van ve Bitlis çevrelerinde Hâlidiliği yaymış olan Hâlidî şeyhleri de aynı zamanda medrese âlimi idiler.

³¹ Bkz., Osman Türer, "Osmanlı Anadolu'su'nda Tarîkatların Genel Dağılımı", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfiler*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2005, s. 231.

Hakkâri ve çevresinde Hâlidîlik, Tâhâ-i Hakkâri ve halifeleri vasıtasıyla sürmüş ve yayılmıştır. Aynı şekilde Hâlidîlik, Van ve çevresinde yine Tâhâ-i Hakkârî'nin halifesi Fehim Arvasî ile yayılırken, Bitlis ve çevresinde de diğer bir halifesi olan Sibğatullah Arvasî vasıtasıyla yayılmıştır. Hâlidîlik, ismi zikredilen bu şahsiyetlerin halifeleri vasıtasıyla günümüze kadar ulaşmıştır.

Bibliyografya

Ahmed Faruk, **Eshab-ı Kiram**, Hakikat Yayınları, İstanbul, 1996.

Albayrak, Sadık, **Yürüyenler ve Sürünenler**, Medrese Yayınevi, İstanbul, 1979.

Algar, Hamid, **Nakşibendîlik**, İnsan Yay., İstanbul, 2012.

Azamat, Nihat, “A. Hakim Arvasî” md., **DİA**, İstanbul, 1988.

Bursalı, Mustafa Necati, **İstanbul ve Anadolu Erenleri**, Çelik Yayınevi, İstanbul, 1993.

Butrus, Abu Manneh, “19. Yüzyıl Başlarında Osmanlı’da Nakşî-Müceddîdilik”, çev.

Erbilî, Şeyh Muhammed Emin, **el-Mevâhibü’s-Sermediyye fî Menâkıbî’s-Sâdati’n-Nakşibendiyye**, sad. Necmuddin Erbilî, tarihsiz.

Evliyalar Ansiklopedisi, İhlas Matbaacılık, İstanbul, 1992.

İbn Âbidîn, Muhammed Alâuddin b. Muhammed Emin İbn Âbidîn, **Hâşiyetü Kurretü‘uyûni’l-ehyâr tekmiyetü Reddi’l-muhtâr**, (*Reddü’l-muhtâr*’la birlikte), Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut 1994.

İslâm Alimleri Ansiklopedisi, Heyet, İhlas Matbaacılık, İstanbul.

Kara, Mustafa, **Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarîkatlar**, Sır Yay., İstanbul, 2004

Kılıç, Rüya, “Osmanlı Devleti’nde Yönetim-Nakşibendî İlişkisine Farklı Bir Bakış: Hâlidî Sürgünleri”, **Tasavvuf**, Yıl: 7, Sayı, 17 (Temmuz-Aralık), 2006.

Kısakürek, N. Fazıl, **Son Devrin Din Mazlumlari**, Büyük Doğu Yay., İstanbul, 1993.

Korkusuz, M. Şefik. "Seyyid Tâhâ-i Hakkârî (Nehri)", **Uluslararası Tâhâ-i Hakkârî Sempozyumu**, Hakkârî, 2013.

Kraus, Werner, “Hâlidîyye Tarîkatı’nın Endonezya’ya Girişi Hakkında Bazı Notlar”, çev., Abdurrahman Memiş, **Tasavvuf**, Yıl: 8, Sayı, 18 (Ocak-Haziran), 2007.

Memiş, Abdurrahman. "Hâlid-i Bğdâdî'nin Halifeleri", **Uluslararası Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Sempozyumu**, Van, 2010.

Muhammed Ziyâuddîn, **İşaretler**, haz., Mehmet Ildırrar-Ali Okur, Umran Yay., İstanbul, 1989.

Nakşibendi Şeyhlerinin Mukaddes Sözleri, Heyet, (Haz. Salih Uçan), Akpınar Yayınevi, İstanbul, 1983.

Türer, Osman. “Osmanlı Anadolu’sunda Tarîkatların Genel Dağılımı”, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfiler**, haz. Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2005.

Ölekî, Hâlid, **Minah**, (Ter. Yahya Pakiş), Er-Tu Matbaası, İstanbul 1982.

Özel, Ahmet, “İbn Âbidîn Muhammed Emin”, **DİA**, İstanbul 1999.

- Talay, Aydın, **Bizim Eller Van**, Acar Matbaası, Ankara, 1998.
- Tozlu, İbrahim, **Sâdât-ı Kirâm: Altın Silsile**, Semerkant Yay. İstanbul, 2005.
- Uludağ, Süleyman, “Abdullah ed-Dihlevî”, **DİA**, İstanbul, 1988.
- Uyan, Abdullatif, **Menkıbelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi**, Berekat Yayınevi, İstanbul, 1983.
- Van Kütüğü**, Heyet, Türk Hava Kurumu Matbaası, Ankara, 1992.
- Van Vilayet Salnamesi 1315** (Çev. Osman Güven, Salih Allahverdi); Acar Matbaası, Ank. 1995.
- Yıldız, Kemal, “Zâhir-Bâtın Dayanışması: Mutasavvıf Mevlânâ Hâlid İle Fakîh İbn Âbidîn Örneği”, **Tasavvuf**, Yıl: 6, Sayı, 15, (Temmuz-Aralık) 2005.
- Yılmaz, H.Kâmil. **Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, Ensar Yay., İstanbul, 2004.
- Yücer, Hür Mahmut, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf : 19. Yüzyıl**, İnsan Yay., İstanbul, 2003.
- _____, **Tasavvuf**, Yıl: 5, Sayı, 12 (Ocak-Haziran) 2004.